

References

1. *Ukrayinska bibliotekna asotsiatsiya: rehionalnyy aspekt.* (2020), [online]. Available at: <https://ula.org.ua/news/4279-ukrainska-bibliotekna-asotsiatsiia-rehionalnyi-aspekt>.
2. *Pro skhvalennia Stratehii rozvytku biblioteknoi spravy na period do 2025 roku "Yakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy"* : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 ber. 2016 r. № 219-r. (2016), [online]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80>.
3. Petrova L. (2020). *Ukrayinska biblioteka v informatsynomu suspilstvi: suchasnyy stan, perspektyvy rozvytku, problemy upravlinnya*, [online]. Available at: http://np.nbu.gov.ua/doc/npnbuimviv_2011_29_4.
4. *VHO Ukrayinska bibliotekna asotsiatsiya pidypsala 4-storonniy memorandum pro tsyfrovu osvitu na bazi bibliotek.* (2020), [online]. Available at: <https://ula.org.ua/news/4582-vho-ukrainska-bibliotekna-asotsiatsiia-pidypsala-4-storonniy-memorandum-pro-tyfrovu-osvitu-na-bazi-bibliotek>.
5. Chupryna L. A. (2017). *Analychni pidrozdily biblioteky v systemi strategichnykh komunikacij. Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 48, pp. 374—384.
6. *Pro biblioteku i biblioteknu spravy : zakon Ukrainy vid 27 sichnya 1995 roku № 32/95-VR.* (1995), [online]. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-вр>.
7. *Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho : ofitsijnij sayt.* (2020), [online]. Available at: <http://www.nbu.gov.ua/node/125>.

Надійшла до редакції 22 грудня 2020 року

3 АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

УДК 025.7/9КПУ:025.174"1953"](045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2021.1(294).45-52

Лариса Дояр,

кандидат історичних наук, доцент,
старший науковий співробітник Державного архіву друку
Книжкової палати України,
e-mail: arkhiv@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0789-2462>

Олена Тихоненко,

старший науковий співробітник Державного архіву друку
Книжкової палати України,
e-mail: arkhiv@ukrbook.net

Фонд аркушевих образотворчих видань УРСР 1953 року: статистичні та змістові характеристики

Пропоновану колективну працю підготовлено під час виконання річного плану науково-дослідних робіт Книжкової палати України. У статті порушено проблему видання образотворчих друку в Українській Радянській Соціалістичній Республіці (УРСР). Хронологічні межі проведеного дослідження охоплюють 1953 р. — історичний етап, що став переламним у розвитку всього світу. З роком смерті Й. Сталіна пов'язано низку взаємно обумовлених подій. Початок ліквідації багатолітнього тиранічного правління в СРСР, формування ліберального режиму в першій соціалістичній країні світу призвели до тектонічних зрушень в усій структурі тогочасного соціалістичного табору та симптоматичних хитань у більшості ційно створених країн народної демократії. 1953-й став першим роком хрущовської "відлиги" й на теренах радянської України, котра на той момент усе ще продовжувала жити в умовах "війни після війни", що точилася в західних областях УРСР. Визначальна етапність окресленого періоду, безумовно, вплинула на видавничу справу республіки, водночас контраверсійний складник процесу лібералізації суспільно-політичного життя в СРСР (засудження культу особи Сталіна, обережно запущений процес реабілітації невинних жертв сталінізму) не знайшов у ній яскравого відображення. Насамперед це стосується аркушевих образотворчих видань, що, з урахуванням жанрового розмаїття та агітаційно-пропагандистської спрямованості власного функціонала, мали б реагувати на заявлені події чи не найпершими. Проте опрацьований авторками фонд образотворчих видань у сегменті 1953 р. свідчить про цілковиту відстороненість видавничої справи УРСР від тогочасних карколомних подій. Українське радянське друкарство, вочевидь, тримало курс на збереження інерції попередніх років, що віддзеркалилося в усіх видах аркушевої образотворчої продукції, зокрема поштових листівах, портретах, плакатах тощо.

Ключові слова: літопис друку образотворчих видань УРСР за 1953 рік; поштові листівки; портрети; плакати

Постановка проблеми. Дослідження фондів Державного архіву друку Книжкової палати України є науково затребуваною й суспільно корисною справою, адже зазначена державна установа, завдяки вимозі щодо надсилання обов'язкового примірника, зберігає найповніший масив українського друкарства ХХ—

XXI ст., себто часів новітньої історії нашої країни. Традиційно важливим напрямом цих досліджень є вивчення сегментованих за роками друку із фонду аркушевих образотворчих видань (поштових листівок, портретів, плакатів), що вирізняються злободенністю змісту, оригінальним форматом виконання, розмайт-

тям мистецьких стилів і жанрів, цільовим призначенням тощо. Водночас ця друкована продукція, у порівнянні з книжками, журнальною та газетною періодикою, має вкрай низький вербальний індекс і через цю специфіку мало залучена до наукового розвідництва. Ліквідацією цієї прогалини тривалий час займаються співробітники архівного відділу Книжкової палати, зокрема співавтор пропонованої розвідки О. Тихоненко, яка в заявленому пропонованому форматі раніше дослідила масив фонду образотворчих видань Книжкової палати України, датований 1933—1935 рр. [10].

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Образотворчі видання, що в різні періоди виходили на теренах України, вивчали численні дослідники. Цій проблемі присвячено розділи в загальних енциклопедичних виданнях [9], фундаментальні спеціалізовані енциклопедії [8], каталоги [2], монографічні праці [5; 11], навчальні посібники [6; 7], наукові статті, що торкаються окремих аспектів порушеної теми [1; 3; 10]. Відповідно до поставлених цілей і завдань, науковці розглядають розвиток образотворчого мистецтва в межах різних хронологічних періодів, однак цілеспрямованого багатоаспектного дослідження українських радянських образотворчих видань 1953 р. дотепер не проведено.

Мета статті — здійснити узагальнювальний аналіз аркушевих образотворчих видань, що виходили в УРСР упродовж 1953 р. Варто наголосити, що зазначена тематика, в контексті вивчення архівного масиву Книжкової палати України, бібліографічних аналогів не має й, по суті, розглядається вперше. Плідність наукового тандему авторок пропонованої розвідки полягає в тому, що статистичні показники дослідження та цифрові копії видань підготувала О. Тихоненко, а змістові характеристики у форматі авторського контент-аналізу надала Л. Дояр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рік 1953-й як об'єкт дослідження друкарства УРСР у новітній історії України посідає особливе місце. Це був той пам'ятний період, коли в остаточне невороття пішов багатолітній лідер СРСР Й. Сталін, а слідом за ним, унаслідок блискавичної страти, — і його найближчий соратник та ймовірний наступник Л. Берія. У той час Україна перебувала в епіцентрі всіх кремлівських змов і замахів, а її західні області, попри вбивство Р. Шухевича, продовжували жити в умовах добового двовладдя — удень "совєти", вночі — бійці зі схронів.

1953 р. поклав початок не афішованій у суспільстві, обережній реабілітації жертв сталінських репресій. Саме тоді було створено комісії, які переглядали вироки так званих трійок, що відправили в тюрми й табори сотні тисяч невинних людей. Країна поступово наближалася до суспільного усвідомлення та публічного засудження культу особи, що одночасно втілювала тиранічну жорстокість і велич Великої Перемоги у Великій Вітчизняній та Другій світовій війнах, нелюдські страждання голодоморів і колосальний індустріальний стрибок, котрий вивів СРСР на

провідні рубежі тогочасної науки й техніки. Кульмінацією технологічних здобутків понівеченої війною країни став запуск унікального (з вертикальним завантаженням) атомного реактора.

Економічна царина того пам'ятного року позначилася появою видатних будівельних об'єктів, зокрема суцільнозварного мосту Є. Патона в Києві довжиною 1,2 км. СРСР загалом і Україна зокрема загоювали рани війни й швидкими темпами відбудували зруйноване народне господарство: на 1953 р. зростання промислового виробництва в УРСР становило 173% до довоєнного (1940) показника. Цілодобово працював красень Дніпрогес, поновили роботу шахти Донбасу та Кривбасу, славнозвісний Тракторобуд у Харкові. На повну потужність запрацювали республіканські металургійні флагмани — Криворіжсталь, Запоріжсталь, Азовсталь. У Кривому Розі розпочалося будівництво Південного гірничо-збагачувального комбінату. Важка промисловість загалом складала 66% вартості промислового виробництва УРСР, водночас саме Україна здійснила нечуваний на той момент технологічний прорив — Київ став першим містом у Радянському Союзі, де працювала електронно-обчислювальна машина (ЕОМ) — аналог сучасних комп'ютерів.

Епохальні зміни відбулися і в багатостраждальному сільському господарстві України: 1953 р. на решті було підвищено закупівельні ціни на зерно, картоплю, продукти тваринництва, що не змінювалися... від 1928-го (!), себто від часів ленінського непу. Це суттєво збільшило вартість праці українського радянського селянина й заклало підвалини для покращення добробуту на селі.

У 1953 р. радянська Україна перейшла до обов'язкової семирічної освіти дітей. У той період у республіці вже діяла програма масового вакцинування малюків від смертельно небезпечних хвороб, зокрема поліомієліту, спалах якого 1949 р. набув ознак пандемії.

Зазначені події, безпосередньо чи опосередковано, знайшли відображення в тогочасних образотворчих виданнях. Водночас продукція агітаційно-пропагандистського призначення відійшла від революційної звички миттєво реагувати й демонструвала санкціоновану з владних кабінетів саботажну інерцію, котру можна потрактовувати не тільки як свідоме ігнорування через страх світової дискредитації політичного режиму країни-переможниці та одномоментного прозріння власного народу, а і як глибоке внутрішнє, вочевидь, ментальне неприйняття перших кроків десталінізації. Зазначена інерційність виявилася в тому, що процес реабілітації жертв сталінізму взагалі не знайшов відображення в аркушевих образотворчих виданнях УРСР 1953 р. Водночас очевидним є і той факт, що українське радянське плакатне мистецтво виявило цілковиту байдужість до смерті Й. Сталіна. Зокрема, 12 березня 1953 р., тобто на сьомий день від його кончини, без жодного натяку на всеоюзну скорботу, було підписано до друку сповнений життя та радості першотравневий плакат,

виконаний художником В. Яланським [4, од. зб. 180]. Виданий накладом у 75 тис. пр. плакат продавався за ціною 1 крб за примірник, і це відбувалося тоді, коли ще не просохли сльози на очах мільйонів людей. Ясна річ, що видавництво образотворчих друків в УРСР, як і всі галузі народного господарства, відбувалося в межах обов'язкового плану та працювало, незважаючи на жодні життєві колізії. Проте важко не помічати й таких красномовних деталей, котрі свідчать, що відразу після смерті Сталіна його ім'я почало зникати навіть із плакатів, присвячених виконанню рішень XIX з'їзду ВКП(б) (1952), тобто прижиттєвого для "вождя народів": якщо на підписаних 12 січня 1953 р. гаслах він фігурував як "творець найдемократичнішої Конституції у світі" [4, од. зб. 44], "організатор всіх історичних перемог радянського народу" [4, од. зб. 46], то на підписаному 31 березня 1953 р. плакаті "За високі й сталі врожаї озимої пшениці", говорячи про своє натхнення рішеннями партійного форуму, в доволі розлогій текстовій підводці до зображення бригадир рільничої бригади колгоспу ім. Молотова Кіровоградського району Кіровоградської області І. Кукало жодного разу не назвав ще донедавна сакралізованого імені [4, од. зб. 183]. Чи не єдиним винятком став плакат "Під прапором Леніна—Сталіна, під керівництвом Комуністичної партії — вперед до перемоги комунізму!", підписаний до друку 19 травня 1953 р. [4, од. зб. 241] (фото 1).

Фото 1

Загалом, основний контент фонду образотворчих видань 1953 р. становлять твори виробничої тематики. Український радянський художник Б. Тальянський із великим натхненням зображував стахановців [4, од. зб. 4, 156, 157] і новаторів [4, од. зб. 5, 238, 239, 255, 258] п'ятої народногосподарської п'ятирічки (1951—1955 рр.), які ініціювали соціалістичне змагання із застосування у виробництві швидкісних методів праці. Наприклад, фрезерувальниця О. Макаренко опанувала технологію надшвидкого різання (620 м за хвилину за подачі 350 мм) [4, од. зб. 4], а стахановець О. Прокочук запровадив нові методи силового різання деталей [4, од. зб. 182]. Плакат, виконаний художником Ч. Липинським і виданий у південному місті Ізмаїл, містив інформацію про експлуатаційні резерви тогочасного українського флоту [4, од. зб. 37]. Рационалізаторський винахід майстра високих рибних уловів В. Ясененка повноцінно висвітлено на

технологічному плакаті художників К. Мошенка та Б. Храпова, виданому в місті Сталіно (сучасна назва — Донецьк) [4, од. зб. 3]. Видання містило докладний опис ставкового штормостійкого невода та найменування 23 деталей кріплень і частин. Міністерство сільського господарства і заготівель УРСР плакатами накладом 20 тис. пр., що розповсюджувалися безоплатно, популяризувало зерноочисний агрегат колгоспника Г. Бондаренка [4, од. зб. 195], зерноочисно-навантажувальні машини, винайдені рационалізаторами Петропавлівського району Дніпропетровської області [4, од. зб. 202]. Окрім того, міністерство опікувалося проблемою використання локомотива на тваринницьких фермах [4, од. зб. 217]. За допомогою образотворчих видань 1953 р. в УРСР було популяризовано досвід роботи Красилівського лісництва Старокостянтинівського лісгоспу Кам'янець-Подільського обласного управління лісового господарства [4, од. зб. 19]. Плакат складався з текстових пояснень і великої кількості фотографій, зокрема посівів дуба, гостролистого клена, кімнати механізації лісового господарства, кутка лісового посівного матеріалу тощо. Центральну частину плаката було присвячено діяльності місцевого лісничого В. Рихальського щодо розвитку в Україні полезахисного лісорозведення, який проводив лекції для голів колгоспів району та області.

Незмінним стимулятором виробничих успіхів радянської епохи стали соціалістичні змагання, що проводилися на різних регіональних рівнях, у різних галузях і навіть серед різних вікових груп населення. У фонді образотворчих видань Книжкової палати зберігається типовий для тієї доби артефакт — "Договір про соціалістичне змагання між бурякорядгоспами Житомирського, Кам'янець-Подільського та Львівського цукробурякотрестів" [4, од. зб. 144], так і унікальний за змістом документ епохи, присвячений соцзмаганням шкіл Житомирської області у збиранні брухту [4, од. зб. 175]. В умовах обласного соцзмагання колективів шкіл і дитячих будинків зазначалося, що переможців заходу відзначають кількома преміями. Першу, що передбачала нагородження спортивним екіпіруванням та інвентарем для волейбольної команди (12 трусів, 12 майок, 12 пар гімнастичних туфель, волейбольний м'яч і сітка), присуджували лише одну й для того, щоб її отримати, необхідно було зібрати не менше 4 кг кольорового та 170 кг чорного металу з розрахунку на одного учня від загальної кількості вихованців у закладі. Других премій присуджували три (переможців нагороджували радіоприймачем "Родина" з комплектом елементів живлення) і для їх отримання слід було зібрати відповідно 2,5 кг кольорового та 120 кг чорного металу. Третіх премій (патефон із 15-ма платівками) було п'ять і ними відзначали колективи, які збрали 2 кг кольорового і 100 кг чорного металу з розрахунку на одного учня закладу. Сім четвертих премій, кожна з яких передбачала нагородження набором струнних інструментів (2 гітари, 3 мандоліни, 3 балалайки), вимагали від претендентів зібрати 1,5 кг кольорового та 80 кг чорного металу на одного учня. Дев'ять п'ятих

премій, що склалися зі шкільної бібліотечки в кількості 100 книжок, можна було отримати, якщо кожен учень закладу зібрав 1 кг кольорового та 60 кг чорного металу. Десять шостих премій (настільні ігри, з яких по 2 комплекти шахів і лото й по 3 комплекти шашок і доміно) присуджували тим, хто, з розрахунку на одного учня, зібрав 0,7 кг кольорового та 40 кг чорного металу. П'ятнадцять сьомих премій (фотоапарат "Любитель" із набором необхідних фотоматеріалів) розподіляли між дитячими колективами, які спромоглися зібрати не менш як 0,4 кг кольорового та 20 кг чорного металу відповідно. Окрім того, переможці соцзмагання отримували Почесні грамоти від обласного комітету ЛКСМУ та відділу освіти Житомирської області. Цитований документ чітко фіксує цінні співвідношення між товарами, що виробляли в тогочасному СРСР, і демонструє сучасному дослідникові характер споживчих потреб українських радянських шкіл станом на 1953 р. Вочевидь, що найдефіцитнішим товаром тієї доби був спортивний інвентар, одяг і взуття, а один радіоприймач чи патефон із платівками переважав за ціною весь ансамбль струнних інструментів. Популярне ж від довоєнних часів фотолюбительство, котре поширювали через дитячі та дорослі гуртки, забезпечувало наявність фотолабораторій, а отже й фотоапаратів у різних установах УРСР.

У дусі здорового виробничого суперництва відбирали й учасників Всесоюзної сільськогосподарської виставки тваринництва [4, од. зб. 173]. Претенденти на поїздку в Москву мали досягти високих показників у роботі. Завдяки цьому документові можемо зрозуміти, які напрями тваринництва розвивалися в УРСР станом на 1953 р. Це, зокрема, велика рогата худоба, вівчарство, козівництво, свинарство, конярство, птахівництво, кролівництво, звіроводство, шовківництво (в Україні вирощувався дубовий (!) шовкопряд), бджільництво, рибництво, селекція кормових культур. Переможців у цих галузях преміювали вантажними машинами, мотоциклами, комплексами для тваринних ферм, комплектами для агрохімлабораторій та іншим обладнанням сільськогосподарського призначення.

Наочним показником соціально-економічних здобутків УРСР є збережений у фонді образотворчих видань "Розклад руху літаків по Одеському аеропорту" [4, од. зб. 78]. У проміжок між 1 листопада 1952 р. і 15 травня 1953 р. Одеса мала повітряний зв'язок із 20-ма містами тогочасного СРСР. Найдешевше (70 крб) коштував квиток до столиці Молдавської РСР Кишинєва, за 75 крб можна було вилетіти в Миколаїв, а за 95 крб — у Херсон. Квиток до Києва коштував 180 крб, Запоріжжя — 150 крб, Жданова (сучасна назва — Маріуполь) — 195 крб, Сталіно — 205 крб, Дніпропетровська — 180 крб, Харкова — 255 крб, Львова — 230 крб, Чернівців — 170 крб, Сімферополя — 160 крб. У 1953 р. з Одеського аеропорту можна було дістатися Москви (280 крб), Ленінграда (485 крб), Мінська (305 крб), Сухумі (335 крб), Батумі (375 крб), Адлера (310 крб), Краснодара (260 крб), Ростова (236 крб). Враховуючи де-

сятикратну деномінацію радянського карбованця, проведена 1961 р., та не менш відому сталість цін у СРСР, подорожування тогочасними літаками аерофлоту було не тільки зручним, а й цілком доступним, принаймні для мешканців міст.

Серйозним прикладним змістом позначено протипожежну плакатну продукцію 1953 р. На одному з видань зображено обладнання для захисту тваринницьких ферм від грозової небезпеки — проаналізовано всі аспекти монтування громовідводів [4, од. зб. 179]. Відділ пожежної охорони УМВС по Запорізькій області підготував передсвяткові, з використанням улюбленого образу Діда Мороза, "Правила пожежної безпеки під час влаштування новорічних ялинок" [4, од. зб. 18]. Рекомендувалося розташовувати святково вбрані дерева не вище другого поверху та з обов'язковими двома виходами у разі раптового займання. Впродовж 1953 р. було видано повноцінний пакет протипожежних пам'яток-гасел [4, од. зб. 79—84], плакатів, присвячених заходам пожежної безпеки в електрогосподарстві [4, од. зб. 76], пожежам, що виникають через неправильну експлуатацію електроприладів у побуті [4, од. зб. 77]. Республіканське управління пожежної охорони Міністерства внутрішніх справ, залучивши для наочності полотно художника А. Розенберга, закликала мешканців приватного житлового сектору провести заміну дерев'яних димарів на цегляні [4, од. зб. 143] (фото 2).

Фото 2

Значну кількість друкованої продукції 1953 р. становлять плакати, що закликали громадян вивчати правила дорожнього руху та дотримуватися їх [4, од. зб. 85—92, 197, 198].

Надзвичайно плідно працювали відділи санітарної освіти населення. Міністерство охорони здоров'я УРСР незмінним накладом у 50 тис. пр. безоплатно розповсюджувало плакати щодо особистої гігієни, обов'язкового миття рук та чищення зубів, захисту їжі від мух, миття сирих овочів і фруктів [4, од. зб. 187—189]. МОЗ УРСР закликав населення обстежуватися на наявність глистяних захворювань [4, од. зб. 190], не допускати поширення актуальної на той час дитячої скарлатини [4, од. зб. 191], годувати немовлят материнським молоком та, для запобігання кишковим захворюванням, не відлучати їх від грудей влітку [4, од. зб. 186].

Великий масив плакатних одиниць зберігання 1953 р. становлять видання шкільного призначення

[4, од. зб. 20—30, 153, 154, 184, 350—544]. Актуальну для того часу проблему збереження підручкового фонду віддзеркалено в заклик до учнів, що успішно склали іспити, здавати непотрібні підручники до шкільних кіосків споживчої кооперації та книгарень Укркниготоргу [4, од. зб. 181]. Варто зауважити, що плакатна продукція для застосування у шкільній освіті виходила доволі великими накладками, мала ошатний вигляд, вирізнялася високим рівнем друкарських технологій і бездоганним навчально-методичним змістом. Дидактично досконаліми, на наш погляд, є методичні вказівки до таблиць із російської мови, котру викладали у 4-х класах шкіл з українською мовою навчання [4, од. зб. 366—390]. Фаховий коментар до 25 таблиць, підготовлений В. Ярошенком, був безпосередньо вмонтований у поурочні плани з цього предмету, що, безумовно, спрощувало роботу вчителів. Навчальний посібник для 1-го класу "Картини з розвитку мови" складався з 12-ти художніх репродукцій, за якими малеча навчалася складати власні оповідання українською мовою [4, од. зб. 352—363]. У 1953 р. видавництво "Радянська школа" надрукувало "Таблиці з граматики української мови. Серія "Морфологія"" (автор Б. Кулик) [4, од. зб. 446—487]. Для учнів 7-х і 9-х класів середньої школи, які, відповідно, вивчали фізику й основи водійської справи, Г. Дмитренко та П. Черняк підготували схеми чотиритактного карбюраторного двигуна; пояснювальний текст до таблиці мав назву "Двигун внутрішнього згорання" [4, од. зб. 193]. Ґрунтовною педагогічною працею слід вважати й "Методичні вказівки до таблиць з анатомії та морфології рослин", підготовлені професором Д. Проценком і доцентом С. Мінінбергом [4, од. зб. 391—410]. На допомогу вчителям природознавства, ботаніки, зоології, анатомії людини та загальної біології образотворчий друк УРСР видав поштові листівки [4, од. зб. 9—17] та портрети [4, од. зб. 20—29] видатних вітчизняних учених-біологів. Видання супроводжували великі (48 сторінок тексту сучасного формату А5) біографічні довідки, підготовлені І. Мазепою. Того самого року видавництво "Радянська школа" підготувало до друку 19 окремих таблиць із ботаніки з методичними вказівками [4, од. зб. 427—445], що мали якісне художнє оформлення. Без перебільшення, енциклопедичний вигляд має навчальний плакат "Українські композитори-класики",

підготовлений професором Ф. Козицьким і спрямований на міждисциплінарне використання (історія, література, співи — у загальноосвітній школі та музична література — у спеціалізованій музичній школі) [4, од. зб. 30]. Портретно-біографічний зміст видання загалом виконано на тлі українського народного хорового та інструментального антуражу й відповідає навіть сучасній українознавчій концепції національно-культурного відродження XIX — початку XX ст. Широку цільову аудиторію (учні загальноосвітніх шкіл, вихованці спеціалізованих музичних шкіл, учасники самодіяльних музичних гуртків тощо) мало видання "Нотна грамота в таблицях" [4, од. зб. 411—423], що складалося з 16-ти окремих таблиць, котрі підготували О. Андрєєва та А. Лазаренко на замовлення Центрального будинку народної творчості УРСР. Видання мало солідний наклад (25 тис. пр.) і коштувало 12 крб за комплект. Як зазначалося в пояснювальному додатку, його безпосередньою метою було надання допомоги колективам художньої самодіяльності.

Цілком придатними для застосування на шкільних уроках фізкультури, на наш погляд, були навчально-методичні посібники всесоюзного товариства "Спартак", зокрема рекомендації до занять волейболом уклад майстер спорту М. Піменов [4, од. зб. 153] (фото 3), а посібник із фізичних вправ на виробництві — заслужений майстер спорту СРСР М. Дмитрієв [4, од. зб. 154] (фото 4). Багатогранним змістом та яскравим викладом матеріалу вражає плакат "Молодь села, опановуй техніку футболу" [4, од. зб. 184] (фото 5). Твір, виконаний художником А. Коротковим, уміщував зображення майже всіх футбольних ударів, як-то: прямим, внутрішнім та зовнішнім підйомами, внутрішньою боковою стороною стопи, удари носком, головою, вкидання м'яча у гру, його зупинка ногою та грудьми. Окремим сюжетом проходила техніка воротаря: ловіння низького та зустрічного м'ячів, відбивання кулаком і з перекатом. Окрім того, яскраві ілюстрації доповнювала вкрай важлива інформація стосовно геометричних параметрів футбольного поля, вимог єдиної всесоюзної спортивної класифікації щодо набуття першого, другого, третього, юнацького розрядів та звання майстра спорту, розрядного поділу команд, шкали очок за виграш у змаганнях різного рівня, спортивного одягу та взуття.

Фото 3

Фото 4

Фото 5

Самостійними творами образотворчого мистецтва в Українській РСР були поштові листівки, якими у досліджуваній період користувалися всі без

винятку громадяни. Листівки купували не тільки для ювілейних поздоровлень чи святкових привітань, але й для написання стислих листів

(конфіденційний характер яких, щоправда, за відсутності конверта не гарантувався), а також повідомлень, запрошень тощо. Високий попит на друковану продукцію цього формату сприяв виокремленню листівкового живопису в самостійний напрям образотворчого мистецтва та забезпечив йому швидкий розвиток.

Яскравість та поліграфічна якість жанру призвели до зростання популярності філокардійного

колекціонування. Суспільна затребуваність поштової листівки як предмета утилітарного призначення та естетичної насолоди забезпечила високий рівень її художнього оздоблення. У фонді образотворчих друків 1953 р. зберігаються листівки із зображенням населених пунктів, краєвидів природи, картинних галерей, музейних експозицій, фото видатних діячів науки, культури, спорту тощо. Окремі з них репрезентовано на фото 6, 7, 8, 9.

Фото 6

Фото 7

Фото 8

Фото 9

У кількісних показниках фонд образотворчих видань 1953 р. налічує 546 друк. од. У запропонованій розвідці проведено їх статистичний аналіз за такими параметрами, як місце видання, видавець, мова, тираж, вид (тип).

У табл. 1 наведено інформацію щодо місця видання образотворчої продукції УРСР 1953 р. Варто зазначити, що до уваги бралось місцезнаходження видавництва, а не друкарень.

Таблиця 1

Кількість образотворчих видань за місцем видання

Місце видання	Друк. од.	%
Б. м. (не вказано)	210	38,5
Київ	266	48,6
Харків	37	6,7
Сталіно	7	1,3
Одеса	5	0,9
Херсон	5	0,9
Луцьк	3	0,5
Дніпропетровськ	2	0,4
Житомир	2	0,4

Львів	2	0,4
Проскурів	2	0,4
Вінниця	1	0,2
Ворошиловград	1	0,2
Ізмаїл	1	0,2
Суми	1	0,2
Чернівці	1	0,2
Усього	546	100

Як свідчать дані табл. 1, більш як на третині образотворчих видань 1953 р. (210 друк. од., або 38,5%) місце видання не зазначено. 266 друк. од. (48,6%) видано у Києві; 37 друк. од. (6,7%) — у Харкові; 7 друк. од. (1,3%) — у Сталіно; по 5 друк. од. (0,9%) — в Одесі та Херсоні; 3 друк. од. (0,5%) — у Луцьку; по 2 друк. од. (0,4%) випустили у Дніпропетровську, Житомирі, Львові та Проскуріві та по 1 друк. од. (0,2%) — у Вінниці, Ворошиловграді, Ізмаїлі, Сумах і Чернівцях.

Серед видавців образотворчих видань 1953 р. (табл. 2) зафіксовані як видавництва, так і певні організації чи установи. Лідером 1953 р. стало Державне видавництво "Радянська школа" — 195 друк. од. (35,8%), на другому місці — Державне видавництво

"Мистецтво" (164 друк. од., або 30,1%), а на третьому — Фабрика масового фотодруку республіканського тресту "Укрфото" (33 друк. од., або 6,0%). Четверту сходинку посідало Державне видавництво сільськогосподарської літератури УРСР (27 друк. од., або 4,9%), п'яту — відоме видавництво "Радянська Україна" (18 друк. од., або 3,3%), а шосту — Держмедвидав УРСР (9 друк. од., або 1,6%). Продукція решти видавництв та організацій становить кількість, меншу, ніж 10 друк. од., сумарно таких видань налічується 46 друк. од. (8,4%).

Таблиця 2

Кількість образотворчих видань за видавцями

Видавець	Друк. од.	%
Б. в.	54	9,9
Радянська школа	195	35,8
Мистецтво	164	30,1
Укрфото	33	6,0
Держсільгоспвидав УРСР	27	4,9
Радянська Україна	18	3,3
Держмедвидав УРСР	9	1,6
Інші (сумарно)	46	8,4
Усього	546	100

У табл. 3 наведено розподіл образотворчих видань за мовою видання: загалом переважають україномовні — 392 друк. од., або 71,8%, російськомовних — 154 друк. од. (28,2%).

Таблиця 3

Кількість образотворчих видань за мовою видання

Мова	Друк. од.	%
Українська	392	71,8
Російська	154	28,2
Усього	546	100

Ще один параметр, за яким можна проаналізувати образотворчі видання 1953 р., це наклад. У табл. 4 наведено їх кількісний розподіл за тиражними групами. На 5 друк. од. (0,9%) тираж не зазначено. Найчисленнішою є група видань, тираж яких становить від 10 до 50 тис. пр. (317 друк. од., або 58,0%), на другому місці — видання з тиражем від 5 до 10 тис. пр. (61 друк. од., або 11,2%), на третьому — від 1 до 5 тис. пр. (56 друк. од., або 10,3%). Видань тиражем від 50 до 100 тис. пр. випущено 47 друк. од. (8,6%), понад 100 тис. пр. — 31 друк. од. (5,7%), до 500 пр. — 20 друк. од., або 3,7%. Найменше видань у тиражній групі від 500 пр. до 1 тис. пр. — 9 друк. од. (1,6%).

Список використаних літератури та джерел

1. Авраменко А. В. Радянський плакат 1920—1930-х рр. як засіб пропаганди / А. В. Авраменко // Наукові записки НаУКМА. — 2010. — Т. 101: Теорія та історія культури. — С. 66—72.
2. Галькевич Т. Український друкований плакат 1950—1964 років з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: каталог. Вип. 1 / Т. Галькевич, О. Донець; відп. ред. Г. М. Юхимець. — Київ: НБУВ, 2014. — 424 с.
3. Гутник Л. Інформаційний потенціал українського кіноплаката 1960—1970 років: (за матеріалами зібрань НБУВ) / Л. Гутник // Наукові праці Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського. — 2005. — Вип. 14. — С. 612—628.
4. Державний архів друку Книжкової палати України імені Івана Федорова. Фонд "Образотворчі видання". — 1953. — 546 од. зб.

Таблиця 4

Кількість образотворчих видань за тиражними групами

Тиражна група	Друк. од.	%
Без зазначення тиражу	5	0,9
до 500 пр.	20	3,7
до 1,0 тис. пр.	9	1,6
до 5,0 тис. пр.	56	10,3
до 10,0 тис. пр.	61	11,2
до 50,0 тис. пр.	317	58,0
до 100,0 тис. пр.	47	8,6
понад 100,0 тис. пр.	31	5,7
Усього	546	100

Кількісний розподіл за видовими ознаками наведено в табл. 5. З неї видно, що у фонді образотворчих видань 1953 р. за видами переважають плакати — 433 друк. од. (79,3%), найбільше серед них навчальних (наочних) — 209 друк. од., або 38,3%. Карток і листівок — 48 друк. од. (8,8%), репродукцій — 25 друк. од. (4,6%). Щодо портретів, то їх налічується 24 друк. од. (4,4%), календарів і стінок для відривних календарів — 16 друк. од. (2,9%).

Таблиця 5

Кількість образотворчих видань за видовими ознаками

Види аркушевих ОВ	Друк. од.	%
Плакати, у тому числі:	433	79,3
навчальні (наочні)	209	38,3
рекламно-інформаційні	73	13,4
агітаційні	79	14,5
громадсько-політичні	45	8,2
інструктивно-методичні	27	4,9
Картки, листівки	48	8,8
Репродукції	25	4,6
Портрети	24	4,4
Календарі, стінки для них	16	2,9
Усього	546	100

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, варто зазначити, що фонд аркушевих образотворчих видань Книжкової палати України (поштові листівки, портрети, плакати, репродукції) містить корисну дослідницьку інформацію, що суттєво збагачує першоджерельну базу розвідок гуманітарного спрямування. Наведені статистичні й змістові характеристики образотворчих видань УРСР 1953 р. дають змогу застосувати як метод сегментації, так і метод узагальнення у вивченні особливостей тогочасної друкарської справи в Україні.

5. *Лагутенко О.* Українська графіка першої третини ХХ століття / Ольга Лагутенко. — Київ : Грані-Т, 2006. — 238 с.
6. *Нариси з історії образотворчого мистецтва України ХХ століття* / [ред.-упоряд. О. О. Авраменко; редкол.: В. Д. Сидоренко (голова), О. О. Авраменко, В. Я. Даниленко та ін.]: у 2 кн. — Київ : Інтертехнологія, 2006. — Кн. 1. — 544 с.
7. *Нариси з історії образотворчого мистецтва України ХХ століття* / [ред.-упоряд. О. О. Авраменко; редкол.: В. Д. Сидоренко (голова), О. О. Авраменко, В. Я. Даниленко та ін.]: у 2 кн. — Київ : Інтертехнологія, 2006. — Кн. 2. — 656 с.
8. *Образотворче мистецтво* : енциклопедичний ілюстрований словник-довідник / [упоряд. А. Пасічний]. — Київ : Факт, 2007. — 678 с.
9. *Образотворчі мистецтва* // Українська радянська енциклопедія. — 2-ге вид. — Т. 7. — Київ : Головна редакція УРЕ, 1982. — С. 464.
10. *Тихоненко О.* Різноманіття образотворчих видань 1933—1935 рр. / Олена Тихоненко // Вісник Книжкової палати. — 2012. — № 10. — С. 34—38; № 11. — С. 34—39.
11. *Шатрова М. Б.* Документні ресурси української бібліографії образотворчого мистецтва (1996—2005) : монографія / М. Б. Шатрова. — Рівне : Дятлик М. С., 2011. — 256 с.

Larysa Doiar, Olena Tykhonenko
Found of graphic editions of the USSR 1953:
statistical and content characteristics

The presented collective work was prepared during the implementation of the annual plan of research works of the Book Chamber of Ukraine named after Ivan Fedorov. This article raises the issue of publishing graphic editions in the Ukrainian Soviet Socialist Republic (USSR). The chronological boundaries of the study cover 1953 — a historic stage that was a turning point in the development of the world. A number of mutually conditioned events are connected with the year of Joseph Stalin's death. The beginning of the abolition of long-standing tyrannical rule in the USSR, the formation of a liberal regime in the world's first socialist country led to tectonic shifts in the entire structure of the then socialist camp and symptomatic fluctuations in most newly established people's democracies. 1953 was the first year of Khrushchev's "thaw" in Soviet Ukraine, which at that time was still living in a "post-war" war in the western regions of the USSR. The defining stages of this period, of course, affected the publishing business of the republic, however, the controversial component of the process of liberalization of socio-political life in the USSR (condemnation of Stalin's cult, carefully launched then the process of rehabilitation of innocent victims of Stalinism) did not find its bright reflection. First of all, this applies to loose-leaf graphic editions, which, taking into account the diversity of genres and the propaganda orientation of its own functionality, should be the first to react to the announced events. Meanwhile, the fund of graphic editions processed by us in the 1953 segment testifies to the complete alienation of the publishing business of the Ukrainian SSR from the shocking events of that time. Ukrainian Soviet printing, apparently, pursued a course to preserve the inertia of previous years, which was reflected in all types of loose-leaf graphic editions, such as: postcards, portraits, posters and more.

Keywords: *annals of printing of graphic editions of the USSR for 1953; postcards; portraits; posters*

References

1. Avramenko A. V. (2010). Radyanskij plakat 1920—1930-h rr. yak zasib propagandi. *Naukovi zapiski NaUKMA*, Т. 101: Teoriya ta istoriya kulturi, pp. 66—72.
2. Galkevich T. and Donec O. (2014). *Ukrayinskij drukovaniy plakat 1950—1964 rokiv z fondiv Nacionalnoyi biblioteki Ukrayini imeni V. I. Vernadskogo: katalog*. Vip. 1. Kyiv: NBUV.
3. Gutnik L. (2005). Informacijnij potencial ukrajinskogo kinoplakata 1960—1970 rokiv: (za materialami zibrani NBUV). *Naukovi praci Nacionalnoyi biblioteki imeni V. I. Vernadskogo*, Vip. 14, pp. 612—628.
4. *Derzhavnij arhiv druku Knizhkovoyi palati Ukrayini imeni Ivana Fedorova. Fond "Obrazotvorchi vidannya"*. (1953).
5. Lagutenko O. (2006). *Ukrayinska grafika pershoji tretini XX stolittya*. Kyiv: Grani-T.
6. Avramenko O. O. [red.-uporyad.]. (2006). *Narisi z istoriji obrazotvorchogo mistectva Ukrayini XX stolittya: u 2 kn*. Kyiv: Intertehnologiya, kn. 1.
7. Avramenko O. O. [red.-uporyad.]. (2006). *Narisi z istoriji obrazotvorchogo mistectva Ukrayini XX stolittya: u 2 kn*. Kyiv: Intertehnologiya, kn. 2.
8. Pasichnij A. [uporyad.]. (2007). *Obrazotvorche mistectvo : enciklopedichnij ilyustrovaniy slovnik-dovidnik*. Kyiv: Fakt.
9. *Obrazotvorchi mistectva*. (1982). *Ukrayinska radyanska enciklopediya*, 2-ge vid, Т. 7. Kyiv: Golovna redakciya URE, p. 464.
10. Tihonenko O. (2012). Rізnomanittya obrazotvorchih vidan 1933—1935 rr. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 10, pp. 34—38; 11, pp. 34—39.
11. Shatrova M. B. (2011). *Dokumentni resursi ukrajinskoyi bibliografiyi obrazotvorchogo mistectva (1996—2005) : monografiya*. Rivne: Dyatlik M. S.

Надійшла до редакції 22 січня 2021 року

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21783-11683ПР від 31.12.2015.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 6,05. Тираж 112 пр. Зам. 8.

Журнал надруковано на обладнанні Книжкової палати України

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1954 від 24.09.2004.

До уваги читачів: електронний варіант журналу "Вісник Книжкової палати" ISSN 2076-9555 (онлайн-версія) розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі "Наукова періодика України":

http://www.nbuiv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/index.html